

Mosterd na de Maaltijd

Andermaal Grunsfoort

DOOR

J. G. N. RENAUD

Soms roep je – niets vermoedend – geesten op, die achteraf tot de kwade soort blijken te behoren en die je dan ook geen rust meer gunnen. Zo laat Grunsfoort me niet los, moet ik mezelf met een onbestemd gevoel van bevreemding bekennen. Tot mijn eigen verwondering was ik in september van het afgelopen jaar in een situatie terecht gekomen die mij noodzaakte een ganse week twee keer per dag het weiland te passeren – gelegen ter zijde van de oprijlaan van Oranje Nassau's Oord – waar zich de overblijfselen van Grunsfoort onder de groene zode verbergen. Op zich waarachtig geen dwingende reden om nog eens publiekelijk op de toch wat ongelukkige historie van de opgraving terug te komen.

Op een mooie herfstdag in oktober kreeg ik echter een boek in handen, dat mij noodzaakte opnieuw richting Grunsfoort in te slaan. Ik doel op het werk van Wes Beekhuizen over de geschiedenis van het sanatorium, getiteld: 'Van Cortenbergh tot Oranje Nassau's Oord'. Uitgegeven te Bennekom in 1976. Wanneer ik mijn verhaal elf jaar eerder had gepubliceerd, had Wes Beekhuizen niet zo geringschattend behoeven te schrijven: '*Aan dit grondwerk, dat uiteindelijk niets opleverde, zijn zoveel deskundigen te pas gekomen, dat het ondoenlijk is ze allen te vermelden. Er is een dossier bewaard gebleven, dat een kleine honderd brieven bevat, betrekking hebbend op het achterhalen der Grunsfoort-restanten . . .*'

Nu heb ik alle reden om grif aan te nemen, dat het werk van Beekhuizen geen grote verspreiding heeft gevonden. Wellicht heb ik het daarom niet eerder ontdekt. Spijtig! Er komt namelijk een kostelijk hoofdstuk in voor over de gebeurtenissen rond Grunsfoort, dat ik als direct betrokkene met gevoelens van herkenning heb gelezen. Mijn geheugen werd er door opgefrist, mijn herinneringen zijn er door aangevuld; tegelijkertijd echter verplicht het mij om mijn lezers deelgenoot te maken van de verrassende kijk achter de schermen, die Beekhuizen ons door gebruikmaking van het boven aangeduide dossier gunt.

Die tien jaar eerdere kennis van allerlei achtergronden hadden mij toch niet kunnen ontlasten van de lichte gewetenswroeging, die ik nu eenmaal voel ten opzichte van de – in mijn herinnering goedgehartige – rentmeester Knottnerus. Een vasthoudend man, blijkt nu wel. Een man, die ik er op aanzie naar het voorbeeld van Cato in

de Romeinse Senaat elk optreden in de Raad der Commissarissen te hebben besloten met de opmerking, dat naar zijn mening Grunsfoort opgegraven behoorde te worden.

Zijn voorzitter, zijn secretaris, zijn penningmeester – van wie hij de gehoorzame en nijvere dienaar werd geacht te zijn – zij waren allen 'teugen'. Vooral de secretaris kon er maar niet aan geloven. In een brief van 28 januari 1937 schrijft hij '*Eerlijk gezegd geloof ik dat die afgraverij (sic!!) zeer opgeblazen is en ik verwacht er niet veel meer van dan de fundamenten van een oud kasteel en dat is voor ons nageslacht toch niet zóó belangrijk.*'

Even terzijde: een polemiek met iemand uit 1937 is heden ten dage weinig vruchtbaar. Maar toch moet er even op gewezen worden, dat het Prov. Waterleidingbedrijf v. Noord-Holland er in 1933 en volgende jaren heel anders over dacht, toen men de fundamenten van het Slot van Egmond op heeft laten graven en doen consolideren.

Terug naar Oranje Nassau's Oord. Wat denkt Knottnerus toch te vinden, vraagt de penningmeester van de Raad van Commissarissen ietwat klaaglijk in een brief van 22 juni 1937. Het antwoord moest vanzelfsprekend uitblijven. Zelfs een archeoloog weet – gelukkig! – nooit precies wat hij gaat vinden. En kijk, achter de volumineuze gestalte van de rentmeester viel inderdaad de silhouet van een archeoloog te onderkennen: namelijk die van de bekende Dr. A. E. van Giffen. En wellicht vermocht de ingewijde nog een andere schaduw te herkennen: die van Mr. dr. W. A. Beelaerts van Blokland, de vooraanstaande kenner van de geschiedenis van middeleeuwse kastelen en de bijbehorende adellijke geslachten. Hij woonde in Heelsum en bezat onder zijn vele dossiers ook een mapje met gegevens betreffende Grunsfoort. Beelaerts had Van Giffen's tegenvoeter Holwerda er indertijd al toe gebracht een onderzoekje in te stellen in een heuvel te Wassenaar in de hoop daar het stamhuis der aloude heren van Wassenaar te vinden.

Hoe dan ook, reeds op 5 juli – dus nauwelijks twee weken later – schrijft de secretaris aan Knottnerus: '*Hierbij deel ik U mede, dat het Dag. Bestuur besloten heeft de opgraving op Grunsfoort te doen plaats hebben volgens het voorstel van den heer van Giffen, mits door diverse belangstellenden een bedrag wordt bijeengebracht van . . .*'

En hier, hedendaagse archeologen van professe, aarzelt

m'n pen. Ik zou U in gemoede willen vragen: raadt eens met welk bedrag Van Giffen meende Grunsfoort te kunnen opgraven? Juist, voor de lieve som van vier honderd harde vóór-oorlogse Hollandse guldens! Het Dag. Bestuur hield een stevige stok achter de deur bij de hand. Geen geld, geen Zwitsers. Pardon . . . geen opgraving. In goede, gave ambtelijke taal: *'dan ziet het Dag. Bestuur, hoe ongaarne ook, zich genoodzaakt om van de plannen af te zien.'*

Ja, ja, . . . hoe ongaarne ook. Het schijnt mij buiten kijf, dat men de beroemde opgraver Van Giffen niet voor het hoofd wilde stoten, maar verder? Overigens mag men er niet aan voorbij zien bij de beoordeling van de financiële kant van de zaak, dat genoemd bedrag van f 400,— slechts de raming van de bijkomende kosten – de uitvoeringskosten dus, door de Ned. Heide Mij in rekening te brengen – betrof. Het werk zou overigens in werkverschaffing worden uitgevoerd.

In november 1937 is men dan toch aangevangen. Diep in het najaar, met de winter voor de deur. Een slechte tijd om op te graven. Half december moest men al ophouden, te zeer gehinderd door het slechte weer. Van Giffen beklagt zich op 18 december, dat zijn vertegenwoordiger – de Hr. Ubbens – tot nu toe onder de vele bezoekers van de opgravingen geen lid van het Bestuur der Stichting heeft mogen ontvangen. Hij neemt voor het gemak maar aan, dat het reizen en een verblijf op het drassige veld niet bepaald een genoegzaam betekent. Om zijn eigen woorden te herhalen: 'Ik vertrouw gaarne, dat hiervoor geen andere reden aanwezig is, dan dat het reizen in dit minder gunstige jaargetijde niet zonder bezwaren gaat . . .' Nu, dan die watervaste archeologen!

Rond de jaarwisseling begon Knottnerus kennelijk het nieuwe jaar met een nieuwe veldtocht, nu om geld voor de consolidatie bijeen te krijgen. Er bleek toch aardig wat muurwerk aan den dag gekomen te zijn, zodat het veilig stellen van de overblijfselen niet geheel en al met Donquichotterie afgedaan kon worden. En, oh wonder, er zijn waarachtig nog bevlogen lieden geweest, die giften voor het conserveren van de funderingen hebben geschonken. De kapitale som van zeshonderd zeven en twintig gulden zes en zestig cents aan schenkingen. Voor die tijd eigenlijk nog niet zo'n schamel bedrag. Van Giffen kreeg daar f 300,— van als honorarium en vergoeding van onkosten. Vermoedelijk heeft hij daarmee zijn luitenant Ubbens geholpen; Heer Ubbens behoorde namelijk niet tot het vaste personeel van het Instituut van Van Giffen, het B.A.I. (Biologisch-Archeologisch Instituut) te Groningen. Er werd ook een hek en wat beplanting van betaald.

Het heeft er een beetje de schijn van, dat de zaken zich ten goede keren. Maar, eerlijkheidshalve behoort ik de lezer ervan op de hoogte te brengen dat de bovenbedoelde afrekening dateert van mei 1941, ongeveer twee en half jaar ná de opgraving. Zo vlot hebben de ontwikkelingen

zich dus niet voltrokken. Rentmeester Knottnerus is het zo langzamerhand moe geworden. Hij constateert met voldoening: *'Er is tenminste nu geen schuld meer op de fundamenteën. Wat het opmaken van een nieuwe begroting betreft, is dit voor mij in dit stadium ondoenlijk, daar ik niet weet wat er uiteindelijk zal gebeuren bij de conservering en zooals U terecht opmerkt, zullen de kosten veel hooger zijn en verkeerden de fundamenteën door opvriezen, stukvriezen en onkruidgroei in een zoo slechten toestand, dat ook voor herstel daarvan extra kosten noodig zijn.'*

Knottnerus is er kennelijk zó moedeloos van geworden, dat hij vervolgt: *'Zooals de toestand nu is lijkt het mij wenselijk om de overblijfsels der fundamenteën weg te ruimen en er in het najaar of voorjaar weiland van te maken en als zoodanig te exploiteeren, temeer, daar het midden in het weiland gelegen is . . .'*

Terwijl men zou verwachten, dat de Raad van Commissarissen gretig de uitgestoken hand zou grijpen, ziet men juist het tegenovergestelde gebeuren. Bij schrijven van 21 juli laat de secretaris – het kan verkeren, niet waar! – aan de voorzitter weten: *'Knottnerus stelde mij voor om de fundamenteën te doen verwijderen en er weide van te maken, omdat zij volgens hem in zoo'n deplorabelen toestand verkeerden. Ik ben daarop echter niet ingegaan, omdat ik het ten eerste jammer zou vinden om de fundamenteën nu weder te laten verdwijnen en ten tweede, omdat ik dit geen erg fraaie geste zou vinden tegenover de diverse vereenigingen, die destijds geld ter beschikking hebben gesteld voor de opgravingen. Misschien wilt gij over dit probleem alvast eens Uw gedachten laten gaan . . .'*

In een brief d.d. 19 augustus 1941 van Prof. Van Giffen aan de Raad van Commissarissen kom ik waarempel mezelf tegen. Van Giffen deelt mede, dat hij een gesprek heeft gehad met de Heer van Nispen tot Sevenaer, directeur van Monumentenzorg – in Den Haag – dat toch wel tot resultaten heeft geleid. De Hr. Van Nispen heeft voorgesteld de Hr. Renaud ter beschikking te stellen op kosten van zijn dienst. Met hem zou overleg plaats kunnen vinden betreffende de conservering. Helaas, schrijft Wes Beekhuizen, genoemde Renaud kwam pas in augustus 1942. Dit nu is niet helemaal juist en op dit punt moet ik de auteur op mijn beurt weer aanvullen.

Ik was er zeker – maar dan min of meer officieus – al veel eerder geweest en m'n vingers jeukten om een aanvullend bouwhistorisch onderzoek te kunnen aanvangen. Want, met alle respect voor de nagedachtenis van Van Griffen, het bouwhistorisch aspect van het onderzoek scheen mij nog wel wat tekort te zijn gekomen. De praehistoricus Van Giffen was niet erg op metselwerk ingesteld en Ubbens zag wel problemen, maar wist er geen raad mee. Dat was mij in aug. 1940 maar al te duidelijk gebleken; niettemin, hierover later.

Degene, die met Argusogen de verrichtingen van Van Giffen op Grunsfoort en later op Rosande volgde was de boven reeds genoemde Jhr. W. A. Beelaerts van Blokland

uit Heesum. Zijn zoon Pieter, die op kamers in Den Haag verbleef en die evenals ik wat onduidelijke betrekkingen met het in statu nascendi verkerende Bureau voor Iconografische Documentatie onderhield, had ik reeds vóór de mobilisatie eind Augustus 1939 leren kennen. Wij waren het roerend eens over de noodzaak om kastelen, waarvan de bouw of/en ondergang historisch vaststond te onderzoeken. Beiden voelden we grote behoefte aan de vaststelling van een ontwikkelingsschema dat aan de hand van de resultaten ontwikkeld zou kunnen worden. Althans, dat hoopten en verwachtten we. Met Monumentenzorg werd voorzichtig gesproken – na het min of meer geslaagde onderzoek van de opgegraven funderingen van het slot te Egmond op den Hoef – over een onderzoekje op Polanen en op het terrein van het verdwenen grafelijk kasteel Middelburg bij Alkmaar. Vooral Dr. E. H. Terkuile toonde zich een warm voorstander van dergelijk onderzoek.

Pieter Beelaerts moet mij naar het ouderlijk huis in Heesum getrouwd hebben, van waaruit we per fiets zowel Grunsfoort als Rosande bezocht hebben. Ongetwijfeld beschikte Pieter aan de hand van de door zijn vader verzamelde gegevens over dateringen voor de bouw van beide sterke huizen. Het lijkt mij dan ook heel waarschijnlijk, dat we toen al gesproken hebben over de wenselijkheid om – op z'n minst – het vondstenmateriaal eens te mogen doornemen. En daarvoor behoorde men uiteraard bij Prof. van Giffen aan te kloppen.

Reeds omstreeks 1935 was ik begonnen stelselmatig musea af te gaan om de middeleeuwse ceramiek wat beter te leren kennen; Egmond met zijn rijk vondstenmateriaal had mij met het algemeen gebrek aan kennis van het gebruiksaardewerk uit de vijfhonderd jaar tussen ca 1000 en 1500 maar al te voelbaar geconfronteerd. In het vroege voorjaar van 1939 heb ik dan ook – ter voorbereiding van de zoveelste studiereis – een beleefd briefje aan Prof. van Giffen geschreven met het verzoek in de onder hem ressorterende afdeling van het Groninger Museum vrijelijk te mogen tekenen en fotograferen. Kennelijk heb ik toen voorzichtig naar de vondsten van Grunsfoort geïnformeerd. Op 15 maart antwoordde de hooggeleerde met een minzaam epistel, waarin de gevraagde toestemming zonder veel omhaal werd verleend. Tot mijn vreugde besloot het met de mededeling: 'De vondsten van de Grunsfoort bij Renkum staan U, wat mij betreft, voor studie-doeleinden natuurlijk gaarne ter beschikking.'

We kunnen het den professor niet meer vragen, maar ik heb nu – ouder en wijzer – de indruk dat mijn verzoek hem zeer wel uitkwam. Er waren in die dagen zeker anderen, die op het gebied van de middeleeuwse ceramiek een duit in het zakje konden doen. Was een conservator van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Dr. W. C. Braat, niet rond 1930 gepromoveerd op het middeleeuwse vondstenmateriaal uit de Wieringermeer, dat

toch in hoofdzaak uit ceramiek bestond? Persoonlijke aversies ten opzichte van Leiden speelden echter bij Van Giffen een dermate overheersende rol, dat hij er onmogelijk toe kon komen om steun te zoeken bij Leiden, en zeker niet bij het Rijksmuseum van Oudheden.

Eind juli schreef hij nog eens een vriendelijke brief en beval mij aan mij te wenden tot zijn assistent Dr. Brunsting, opdat ik zonder verwijl de vondsten tot mijn beschikking zou krijgen. En zo graaide ik dan begin augustus in de laden op het B.A.I., die de vondsten van Grunsfoort bevatten. En dat waren er nog al wat. Achteraf bleek, dat ik nog niet alles onder ogen had gekregen, want in oktober kwam er een brief van Van Giffen, waarin hij zich als volgt uitte: *'Het verbeugt mij, dat Ondanks de moeilijkheden bereid blijft Uw aandacht nog te schenken aan de vondsten van Grunsfoort. Gaarne zie ik Uw nadere berichten hieromtrent tegemoet.'*

Die nadere berichten moesten echter noodgedwongen uitblijven. Want eind augustus zag ik mij genoodzaakt om met spoed op te komen en mij in alle vroegte in een school op de Hoefkade, hoek Poeldijkse straat in Den Haag te melden. Tja, ik zie fronsende wenkbrauwen bij degenen, die in de topografie van Den Haag thuis zijn. Maar, het was niet anders: bevel van het mobilisatiebureau. Om alweer diezelfde gerust te stellen: we bleven er niet, maar vertrokken na een korte tijd naar onze mobilisatie-bestemming Ter Heyde, bij Monster. En daar scheen het afgelopen met studies op het gebied van kastelen en middeleeuwse ceramiek. Edoch, het bloed kruipt, waar het niet gaan kan. Ondanks de zware taak en de grote verantwoordelijkheid, die op mij als sergeant van de wacht, sergeant van de week en Joost mag weten wat nog meer drukte, ik bleef in de Westlandse duinen dromen van kastelen en middeleeuwse ceramiek. Een vasthoudendheid, die vruchten afwierp. Mijn kapitein liet zich verleiden de majoor warm te maken om een lezing over de versterkingskunst in de loop der eeuwen, voor de officieren van het regiment – of ging het alleen maar om die van het bataljon? – te organiseren. Mijn naam als eminent geleerde was daarmee gevestigd.

En de tijd schreed voort; een ijzige, lange winter, een opmerkelijk voorjaar, vier oorlogsdagen waarin goede kameraden het leven lieten en uiteindelijk: demobilisatie. In augustus 1940 zat ik tegenover de Hr. Ubbens op een zolderkamertje van het B.A.I. – toen, evenals nog steeds, in de Polstraat – te Groningen. We bekeken scherven, interessante gerestaureerde stukken, maar wisselden bovenal van gedachten over de bouwkundige problemen van Grunsfoort. Men ziet, er gebeurde achter de schermen veel meer, dan de boven reeds vaker geciteerde auteur uit het archief van Oranje Nassau's Oord kon opmaken. Gegevens, die noodzakelijk een ietwat eenzijdig stempel droegen. Voor het oog van Wes Beekhuizen gebeurde er niets en uit de gevoerde correspondentie laat zich ook niets vermoeden. Zeker niet, dat het contact

tussen de Hr. Ubbens en mij toch wel heel nuttig was geweest. Zo beschikte ik intussen over een lichtdruk van de plattegrond en een serie opgravingsfoto's, die het mij mogelijk maakten over de bouwkundige ontwikkeling van het kasteel na te denken.

Veel tijd om mij ter plaatse met Grunsfoort bezig te houden kreeg ik niet. In de zomer en het najaar belastte Monumentenzorg mij met wat losse, op zichzelf staande opdrachten, die ik uiteraard met gretigheid aannam. Het slechte weer en winterse toestanden begonnen al eind oktober het dagelijks leven moeilijker te maken. Dan vvoor het, dan weer kwam er even dooi. Op 6 februari 1941 werd er zowaar een Elfstedentocht verreden. Kortom, de elementen maakten een bemoeienis met de fundamente van Grunsfoort niet bepaald aantrekkelijk!

Op 1 maart 1941 begonnen de grote opgravingen binnen het verwoeste Rotterdam, waar ik – inmiddels aangeesteld bij Monumentenzorg – geen dag gemist kon worden. Bovendien was het mij wel duidelijk geworden: alvorens tot een consolidatie over te gaan, zou een onderzoek van de funderingen van Grunsfoort geen overbodige luxe zijn. Met de opgegraven grondslagen van het kasteel van Egmond had ik op dat punt mijn lesje wel geleerd. Men was daar al tot metselen overgegaan, toen ik in 1937 geroepen werd om het blootgelegde muurwerk te analyseren.

Telefonisch overleg tussen Prof. van Giffen en mijn Chef Dr. van Nispen tot Sevenaer leidde er toe, dat Van Giffen op 19 augustus 1941 de Raad van Commissarissen kon mededelen: *'De kwestie is n.l. dat ik bereid zou zijn van mijn dienst een aantal mandagen te geven, indien de Heer van Nispen de Heer Renaud ter beschikking wilde stellen op kosten van zijn dienst. Er is thans afgesproken dat de Heer Renaud mij de volgende week zal opzoeken, opdat ik een en ander nader met hem kan bespreken. Laatstgenoemde kan dan naar O.N.O. gaan om verdere conservatie met U te bespreken. De daarvoor benodigde middelen (Materiaal-kosten) zouden dan echter eventueel door Uw stichting moeten worden verstrekt . . .'*

Van Giffen moet deze regeling wel als de enig mogelijke oplossing gezien hebben; hij was inzake Grunsfoort zeer gehandicapt door de omstandigheid, dat de Hr. Ubbens zich genoodzaakt had gezien in de voorzomer onder te duiken. Ondanks de hoopvolle klanken en de gewekte verwachtingen kwam er niets meer van het aanpakken van Grunsfoort. Gedurende september werd ik voor een noodopgraving naar Spangen – bij Rotterdam – gedirigeerd; het kasteel-emplacement dreigde te worden overdekt met enige meters havenslib. De maand november zag mij nog graven op het evenzeer bedreigde terrein van Starrenburg, vlak bij Overschie.

In ieder geval bleek de Raad van Comm. wel bereid nog wat geld voor Grunsfoort uit te trekken. De secretaris schreef op 15 september 1941 aan Van Giffen: *'De Raad van Commissarissen is, zoals ik U reeds schreef, bereid een*

bedrag voor de conserveering te besteden, maar dan is het wel gewenst van te vooren een begroting op te maken, opdat de R.V.C. weet wat ongeveer de kosten zullen zijn . . .'

In oktober gaan er nog al wat brieven heen en weer, maar aan het einde van de maand was het mij duidelijk, dat het maar beter was te wachten met het opmaken van een begroting tot het volgend voorjaar. De conservering zou wel eens erg veel schade van de winter kunnen ondervinden, omdat die onmogelijk helemaal zijn beslag zou kunnen krijgen.

Het was maar goed, dat we er in oktober al van afgezien hadden in Renkum aan de gang te gaan; terwijl december naar verhouding vrij zacht is geweest, deed de winter zich gelden van eind oktober tot half maart. Of de rentmeester – zoals hij in een brief van 4 november 1941 schrijft – inderdaad het metselwerk met plaggen heeft laten overdekken, valt niet meer na te gaan. In ieder geval werd de zaak zo dringend, dat ik zeker met alle macht getracht heb er in 1942 wat aan te gaan doen. Of mijn brief van 8 mei als een van de beruchte ambtelijke zoethoudertjes opgevat dient te worden, kan ik nu niet meer uitmaken. *'In overleg met de Directeur deel ik U mede, dat wij inderdaad met de voorbereiding van een afsluitend onderzoek van Grunsfoort een begin hebben gemaakt. Waarschijnlijk zal ik in September mijn aandacht aan dit object kunnen wijden. Van een conserveering kan natuurlijk onder deze tijdsomstandigheden niets komen. De werkzaamheden zullen voorlopig niet verder kunnen gaan dan het verzamelen van gegevens voor een mogelijke conserveering . . .'* Men bedenke hierbij, dat de oorlogsomstandigheden steeds grimmiger werden. Bouwmaterialen waren gerantsoeneerd en het was onmogelijk geworden om zo maar even cement en metselkalk op de bouwmarkt te kopen. De nog haalbare kaart scheen mij ongetwijfeld het onderzoek, dat vereist was om de bouwgeschiedenis te kunnen ontrafelen.

Eerder dan ik zelf verwacht had, heb ik de overblijfselen van Grunsfoort met de Hr. Knottnerus bekeken. Uit dit bezoek kwam – hoe kan het ambtelijk gezien ook anders! – weer een brief voort: *'Eenige dagen geleden heb ik in gezelschap van den Heer Knottnerus een bezoek gebracht aan het terrein van Grunsfoort. Het opgegraven muurwerk was vrijwel geheel onder de begroeiing verdwenen, terwijl de opgeschoten elzen het overzicht geheel belemmerden. Zoals ik U reeds schreef is een uiteindelijke conserveering op het oogenblik niet mogelijk. Momenteel kan het volgende gebeuren:*

1e *Het verwijderen van het struikgewas!*

2e *Uitgraving op verschillende punten om een juist inzicht in de bouwgeschiedenis te verkrijgen. De hierdoor verkregen gegevens zullen bij een definitieve conserveering gebruikt worden om de bouwgeschiedenis duidelijk te doen spreken door verschil in hoogte van het op te trekken muurwerk te brengen en door steen van verschillend formaat te gebruiken.*

3e Het bedekken der fundeeringen met plaggen of zoden. De voorgestelde werkzaamheden zullen aan drie, vier man 4 of 5 weken werk geven, zoodat de kosten ten hoogste f 500,— zullen bedragen. Ik moge er U nog op wijzen dat het wenschelijk is, in de toekomst jaarlijks een klein bedrag uit te trekken voor het onderhoud van het voorlopig geconserveerde Grunsfoort. Het zou te betreuren zijn, wanneer na de nu uit te voeren werken opnieuw een toestand als de huidige ontstond.'

Het heeft er de schijn van, dat ik in september wat tijd had om mij met Grunsfoort ter plaatse bezig te houden. Maar aan het einde van die maand kreeg ik de opdracht een onderzoek in de buurt van Alkmaar te starten, terwijl 5, 6 weken later ik regelmatig naar Rhenen moest om de egalisatiewerken van de Ned. Heide Mij. ter plaatse van het bisschoppelijk kasteel Ter Horst te begeleiden. De Raad van Commissarissen werd het kennelijk goed zat, hetgeen overigens te begrijpen valt. Toch schijn ik mij ook in december nog met het muurwerk te hebben beziggehouden. Niettemin berichtte de secretaris van de R.v.C. mij op 22 december:

'Uw mededeeling op 10 dezer te Renkum gedaan, dat Monumentenzorg geen prijs stelt op conservering van de fundamenten Grunsfoort en dat deze zoozeer geleden hebben van weersinvloeden, dat conservering groote kosten met zich zou brengen, hebben den Raad van Commissarissen aanleiding gegeven, in zijn vergadering van 17 dezer te besluiten, de conservering achterwege te laten en de weide ter plaatse ter gelegener tijd te egaliseren ...'

Een niet geheel onverwachte beslissing, moet ik toegeven. Maar wel één, die mij in een hoogst ongemakkelijke positie manoeuvreerde. Want een gedetailleerd onderzoek scheen mij absoluut onvermijdelijk. Bij verschillende bezoeken had ik niet voor niets het speurend oog langs het muurwerk doen dwalen en verschijnselen opgemerkt, die mijn nieuwsgierigheid prikkelden en zelfs een vage onrust veroorzaakten. Daar moest ongetwijfeld méér van de bouwgeschiedenis en geleidelijke ontwikkeling van het kasteel te achterhalen zijn dan uit de opmetingen van de medewerkers van Van Giffen op te maken viel. Het is dus niet zó gegaan, als Wes Beekhuizen veronderstelt. Het doek viel nog niet; na zijn laatste woord behoor ik derhalve nog een laatste (met excuus aan Staringh!) te doen vernemen.

Ongetwijfeld heb ik een telefoongesprek met de rentmeester gehad, dat aan duidelijkheid niets te raden overliet. De winterse omstandigheden zullen hem ervan weerhouden hebben zijn mensen aan het werk te zetten. De noodzaak van het verwijderen van de begroeiing noopte hem tot uitstel tot in het vroege voorjaar.

Al op 5 januari 1943 moet ik – ongetwijfeld kleumend – met een troffeltje over het metselwerk rondgedoeld hebben, hier en daar een bouwvoeg uitpeuterende. Veel groot materiaal sleepte je in die dagen niet mee. Want hoe ging dat? Met de trein tot Ede-Wageningen;

voor één gulden dertig de fiets mee. En dan maar haastig de ongeveer 12 km achter je laten. Eind januari zullen de voorbereidende werkzaamheden – voornamelijk bestaande uit het voorzichtig uitkappen van de lastige en al uit de kluiten gewassen opslag van berk en els – zijn beslag hebben gekregen. In februari en de eerste helft van maart heb ik een respectabel aantal dagen op Grunsfoort doorgebracht. Er dienden nog al wat fundamenten tot op de vleilaag te worden uitgespit. Dat zal wel met behulp van enige bos-arbeiders van O.N.O. gebeurd zijn, want er is alle reden om aan te nemen, dat de rentmeester bijzonder in z'n nopjes was met de belangstelling, die 'zijn' Grunsfoort eindelijk ten deel viel.

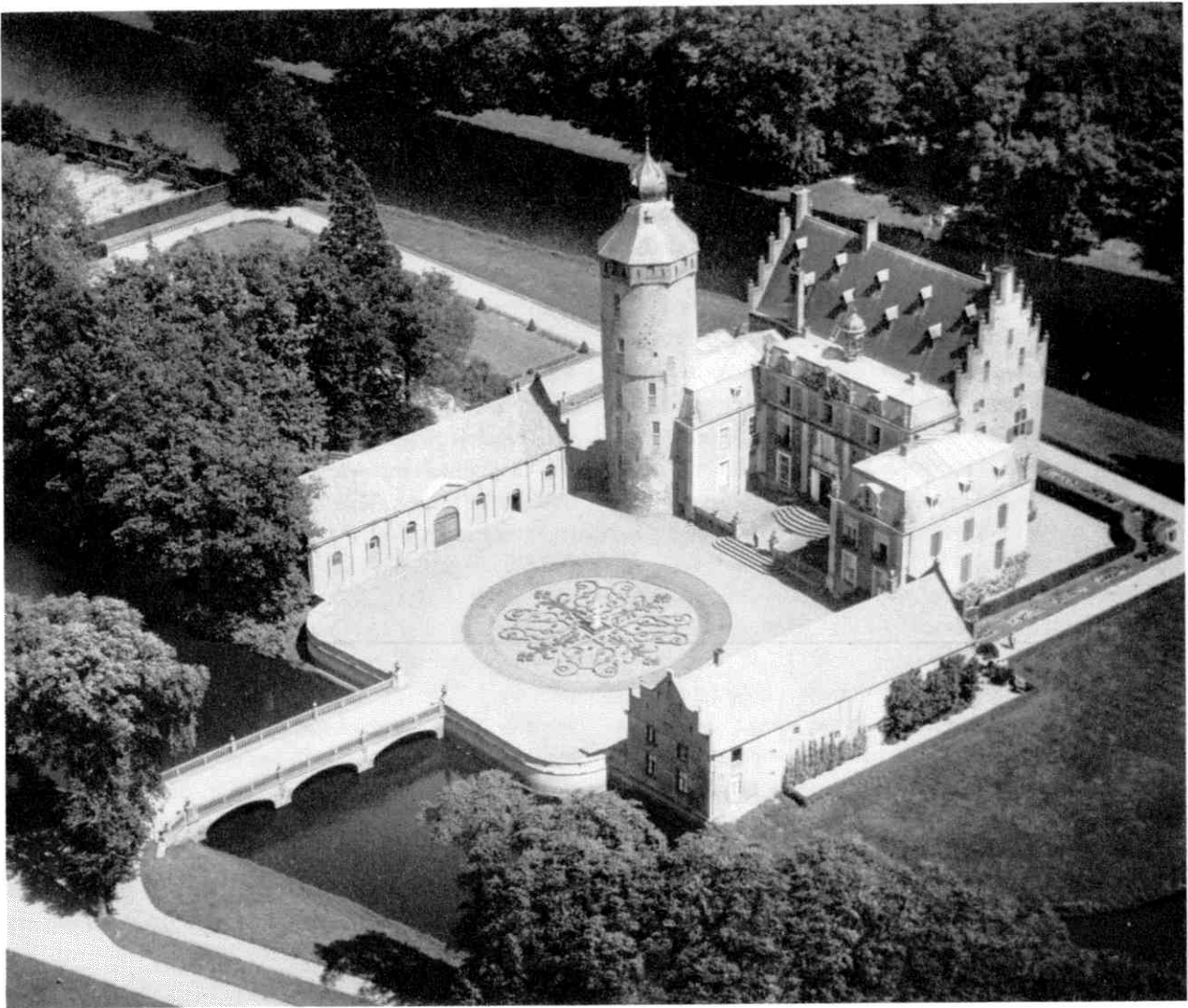
Het resultaat van al dit aanvullend onderzoek bestond uit een aantal onverwachte gegevens betreffende de bouwgeschiedenis. Hiervan heb ik overigens door allerlei omstandigheden – waaronder diepgaande meningsverschillen met Prof. van Giffen – eerst kortelings verantwoording afgelegd.

De lezer zal zich afvragen, waarom ik zó uitvoerig op deze geschiedenis ben ingegaan. Misschien, omdat ik toch wel behoefte voelde om het beeld dat Wes Beekhuizen van de affaire getekend heeft, te completeren. Ook wel, om de negatieve indruk iets te verzachten; men vergeet heden ten dage zo gemakkelijk, dat de oorlogsomstandigheden allerlei beperkingen opriepen. Het toen in het leven geroepen stelsel van vergunningen maakte het helemaal niet eenvoudig om een aannemer zonder meer te belasten met werkzaamheden, die op dat moment zeker niet als nuttig en zinvol werden beschouwd.

Er valt bovendien een andere les uit te trekken, die ook nu nog niets van zijn actualiteit heeft verloren. Het consolideren van opgegraven funderingen is een zaak, waar vlak na de ontdekking met veel geestdrift voor gepleit wordt, maar die op den duur uiterst moeilijk te realiseren valt. Ook ná Grunsfoort hebben zich voorbeelden te over aangediend. Het aangeven van het verdwenen koortje van de kerk te Oosterbeek leverde binnen het kader van de grote restauraties niet zoveel moeilijkheden op, maar de funderingen van het kasteel van Heusden moesten op den duur toch weer worden afgedekt. De ironie van het lot wil, dat ze anno 1986 opnieuw zijn blootgelegd om ze herkenbaar te maken. Ook Merwede, op de Staart bij Dordrecht werd na enige jaren touwtrekken tussen verschillende instanties met de uitgegraven en opgeslagen grond afgedekt.

Overigens, Grunsfoort betekent een episode uit de beginperiode van mijn leven als ambtelijk onderzoeker. In het verhaal zit een stukje autobiografie en ook een stukje afrekening met het verleden. Ik vlei me niet, dat ik de waarheid en niets dan de waarheid aan het licht heb gebracht; ik heb hoogstens aangetoond, dat er als gewoonlijk meer tussen hemel en aarde aan de hand is, dan een eenvoudig waarnemer kan bevroeden.

Amersfoort, najaar 1986



Afb. 1. *Rechteren vóór de torenrestauratie van 1955.* (Luchtfoto K.L.M.)